1.10.2020

Lausunto eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle

Kuuleminen 2.10.2020

Hiski Haukkala, kansainvälisen politiikan professori, Tampereen yliopisto

www.hiskihaukkala.net / hiski.haukkala@tuni.fi

Johdanto

Koronaviruspandemian vaikutukset maailmanpolitiikkaan voidaan analyyttisesti jakaa kolmeen: rakenteellisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin vaikutuksiin. Jo nyt on selvää, että käsillä on kaikkien kolmen sektorin kannalta merkittävä muutos- tai potentiaalisesti jopa murroskohta. Samalla hyppysellinen nöyryyttä näiden vaikutusten arvioinnissa ja ennakoinnissa on edelleen paikallaan, sillä emme vielä tiedä pandemian lopullista kantomatkaa ja vaikutuksia eri maissa, saatikka sitten maailmanlaajuisesti. Jotakin on kuitenkin jo mahdollista asiasta sanoa, mutta olennaista on, että käsillä on arjessa tehtävän akuutin kriisinhallinnan ohella merkittävä analyyttinen tehtävä ja haaste, joka vaatii kykyä ennakoivaan otteeseen. Tulevaisuusvaliokunta maailmanlaajuisestikin ainutlaatuisena instituutiona on merkittävässä roolissa tässä tulevaisuustyössä ja ennakoinnin ja siten varautumisen jo todennetut puutteet ja tulevaisuudessa niiden alati kasvava tarve ovat itsessään esillä pitämisen arvoisia teemoja.

Rakenteelliset vaikutukset

on täysin mahdollista, että koronavirus osoittautuu maailmanhistorialliseksi käännekohdaksi. Tiedämme aiemmista pandemioista, että niiden taloudelliset vaikutukset ovat usein olleet merkittäviä ja pitkäkestoisia ja että niitä ovat seuranneet lukuisat yhteiskunnalliset ja jopa maailmanpoliittiset muutokset. On luultavaa, että tälläkin kertaa pandemialla on voimakkaat vaikutukset. Ensivaiheessa sen negatiiviset vaikutukset kansantalouksiin ja koko maailmantalouteen heijastuvat poliittisina muutoksina monin tavoin. Erityisen merkittävää on, että pandemian aikaansaamaa taloudellista sokkia on lievitetty jatkamalla finanssikriisistä tuttua voimakasta rahapoliittista elvytystä. Tämä

”taikarahan aika” on toistaiseksi estänyt maailman talousjärjestelmän romahduksen ja vajoamisen syvään lamaan, mutta samalla se kasvattaa ajan mittaan hankalasti hallittavia jännitteitä maailman finanssijärjestelmään. Uusi, globaaliksi finanssikriisiksi nopeasti laajeneva pankkikriisi on jälleen mahdollinen. Toinen suuri kysymys on, koska ja kuinka kovaa inflaatio palaa maailmaan.

Pandemian kerrannaisvaikutukset voivat olla nyt erityisen merkittäviä, sillä maailmamme on huomattavasti aiempaa keskinäisriippuvaisempi ja haavoittuvaisempi. Samalla globaali kriisi on osunut yksiin laajemman suurpoliittisen saranakohdan kanssa. Pandemian merkitys ei olekaan sen omaehtoisessa tuhovoimassa vaan siinä, miten se katalysoi jo oraalla olevia muutosvoimia. Pandemian kulku paljastaa käynnissä olevan maailmanjärjestyksen muutoksen kannalta olennaisia piirteitä. Se on samaan aikaan sekä kiihdyttänyt Yhdysvaltain ja Kiinan välistä kilpailuasetelmaa että osoittanut pukarien osin yllättävänkin haavoittuvuuden.

Silti on selvää, että jo pelkästään kevään ja kesän 2020 ensimmäinen aalto tulee aikaansaamaan merkittäviä poliittisia heijastusvaikutuksia ympäri maailman. Näyttää myös selvältä, että useissa paikoissa toinen aalto on tuloillaan. Muutosten keskeiset ajurit tulevat olemaan talous ja se, miten pandemia mahdollisine uusine aaltoineen runtelee eri maanosia, maita ja alueita. Negatiivinen potentiaali havainnollistuu, kun pysähtyy pohtimaan, kuinka paljon maailma on muuttunut vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen ja kuinka nyt käsillä oleva kriisi lisää jo entisestään voimakkaassa turbulenssissa olleen maailman epävakautta. Paikallisia sotia tai muita konflikteja voi myös esiintyä, mutta globaalin suursodan todennäköisyys saattaa ainakin hetkellisesti laskea tilanteessa, jossa käytännössä kaikki suurvallat ovat epävarmoja omasta taloudellisesta tulevaisuudestaan ja asemastaan ja ovat tuskin valmiita kovin suureen riskinottoon mahdollisten uusien menetysten pelossa.

Yhdysvalloille pandemia on vakava isku ja sen taloudellinen ja yhteiskunnallinen hintalappu on valtava. Yhdysvaltain talouden on arvioitu supistuvan pelkästään ensimmäisen tautiaallon myötä seitsemisen prosenttia ja työttömyyden nousevan lukemiin, joita ei ole nähty sitten 1930-luvun suuren laman. Samalla talouskriisin lievittäminen nostaa jo ennestään ylivelkaantuneen maan velka-astetta tuntuvasti. Yhdysvaltain Kiinalle pandemian takia osoittama kiukku selittyykin osin sillä, että se kokee joutuvansa toisten toiminnasta aiheutuneen kriisin sijaiskärsijäksi sille pahimpaan mahdolliseen aikaan. Ostovoimapariteetilla korjattuna Kiina on jo nyt maailman suurin talous. Näyttää lisäksi siltä, että Kiina on onnistunut pandemian hallinnassa Yhdysvaltoja huomattavasti paremmin ja kyennyt selviämään kriisistä verrattain vähäisin taloudellisin vaurioin. Samalla taloudellinen ero maiden välillä kasvaa tilanteessa, jossa suurpoliittinen tilanne on muutoinkin voimakkaasti kiristymässä.

Poliittiset vaikutukset

Maailma on pandemian hoidossa törmännyt ammottavaan johtajuustyhjiöön. Yhdysvallat ei ole johtajan roolia halunnut vaan on ennemminkin keskittynyt suojavarusteiden hamstraamiseen ja rokotteen kehittämiseen ensisijaisesti ja julkituodusti omaan käyttöönsä. Trumpin päätös Yhdysvaltain vetäytymisestä WHO:sta toukokuussa 2020 heijasteli osin oikeutettua turhautumista maailmanjärjestön toimintaan kriisissä mutta oli samalla osoitus Yhdysvaltain pyrkimyksestä irrottautua omasta vastuustaan ja johtajuudestaan. Pandemia ei ole satanut myöskään Kiinan laariin. Se on yrittänyt asemoida ”maskidiplomatiallaan” itsensä globaaliksi hyväntekijäksi ja johtajaksi mutta on sortunut toiminnassaan ylilyönteihin eikä ole kyennyt pakenemaan vastuutaan pandemian syntysijana. Silti on mahdollista, että pandemia osoittaa Aasian vuosisadan lopullisesti saapuneen, sillä ainakin ensimmäisen aallon nojalla koko maanosa näyttää kärsineen taudista varsin vähän Yhdysvaltoihin ja Eurooppaan verrattuna.

Poliittisista vaikutuksista toistaiseksi merkittävin on sen vaikutus Yhdysvaltain ja Kiinan välisiin suhteisiin. Vastakkainasettelu on lisääntynyt ja vaara luisumisesta uudenlaiseen, pidempiaikaiseen kylmän sodan kaltaiseen tilanteeseen on kasvanut merkittävästi. Tämä asettaa Euroopan ja myös Suomen hankalien valintojen eteen. Asemoituminen lukkiutuneen suurvaltapoliittisen tilanteen osaksi ei ole ollut Suomelle ominaista toimintaa, eikä tämänkaltainen kehitys ole Suomen intressissä. Samalla Suomen omat mahdollisuudet vaikuttaa suurpoliittisiin asetelmiin ovat rajalliset. Sama pätee koko Eurooppaan.

Pandemia on paljastanut myös Yhdysvaltain poliittisen järjestelmän haurauden ja kriisin. Viime vuonna globaalissa terveysturvallisuusindeksissä maailman parhaaksi rankattu maa on osoittanut lähes täydellisen toimintakyvyttömyytensä pandemian hillitsemisessä.[1] Käynnissä oleva presidentinvaalitaisto on entisestään syventänyt jo ennestään voimakkaasti jakautuneen, jopa pirstoutuneen maan jakolinjoja eikä ole sanottua, että Yhdysvallat kykenee pitämään yllä totuttua rooliaan kansainvälisesti enää jatkossa.

Pandemia on myös kiihdyttänyt EU:n kehitystä kohti syvempää yhteisvastuullisuutta. Tämä on itsessään integraation hengen mukaista ja osa unionin luonnollista kehitystä poliittisena projektina. Samalla tämä hiipien tapahtuva yhteisvastuullisuuden syventyminen tuo mukanaan potentiaalisesti hankalasti hallittavia jännitteitä. Suomen kohdalla taloudellisten vastuiden kasvaminen yhdistettynä poliittisen vallan valumiseen yhä enemmän suurille jäsenmaille ja niiden välillä tapahtuviin

[1] Ks. https://www.ghsindex.org/ Myös indeksissä toiseksi sijoittunut Iso-Britannia on kontannut koronan kanssa pahasti. Molempien tapauksessa selitys on, että hyvätkään järjestelmät ja valmius eivät (k)estä heikkoa johtamista.

keskusteluihin on hankala yhdistelmä. On myös aihetta epäillä, kykeneekö EU kehittämään sen kaltaista toimijuutta, joka mahdollistaisi sille uskottavan omaehtoisen roolin maailmanpolitiikassa jatkossakaan.

Pandemia on paljastanut Venäjän todellisen painoarvon maailmanpolitiikassa. Välillä tuntuu kuin Venäjä olisi kokonaan hävinnyt maailmankartalta. Tämä ei kuitenkaan ole koko totuus, vaan nopeasti hankaloituva maailmanpoliittinen suursäätila tarjoaa jatkossa Venäjälle paljon mahdollisuuksia myös oman profiilin ylläpitämiseen. Sputnik-rokote on mielenkiintoinen muistutus Venäjän osaamisesta bioteknologian saralla sekä osoitus siitä, että Venäjä ei ole täysin välinpitämätön omasta kansainvälisestä imagostaan. On kuitenkin varmasti ylioptimistista ajatella, että radikaalisti toisenlainen, aiempaa yhteistyöhakuisempi Venäjä olisi tarjolla lähivuosina. Paremminkin näyttää siltä, että Venäjän ja lännen ja siten myös Venäjän ja Euroopan suhteet ovat menossa alati pahempaan solmuun.

Kulttuuriset muutokset

Aina epidemioiden seuraukset eivät kuitenkaan ole olleet yksinomaan negatiivisia. Esimerkiksi 1300-luvulla Euroopassa riehunut musta surma tuhosi kolmanneksen mantereen väestöstä ja aiheutti suurta kauhua ja kaaosta, mutta pitkällä tähtäimellä sen vaikutukset olivat suotuisia: Vanhan mantereen talous alkoi modernisoitua ja ihmisten asema parantua. Optimistisimmat ovat halunneet nähdä tämänhetkisen pandemian ratkaisevana sysäyksenä pysyvään siirtymiseen ekologisesti kestävämpään ja samalla ilmastonmuutosta aiempaa tehokkaammin hillitsevään elämäntapaan. Tämän tulkinnan mukaan maailma oli jo ennen pandemiaa henkisen muutoksen kynnyksellä, jonka yli se on nyt tullut sysätyksi. Tätä sopii toivoa, mutta ainakin tällä haavaa todennäköisemmältä kehityskululta vaikuttaa negatiivisten trendien jyrkentyminen. Ilmastonmuutoksen vastainen toiminta saattaa sekin jäädä maailmanlaajuisesti lapsipuolen asemaan, jos jatkossa suuressa osassa maailmaa tärkeimmäksi tehtäväksi koetetaan pandemian aikaansaamien taloudellisten menetysten mahdollisimman nopea hyvittäminen.

Toinen merkittävä kulttuurinen muutos ainakin lyhyellä aikavälillä on globaalin liikkuvuuden ja vuorovaikutuksen erittäin dramaattinen vähentyminen. Ilmiön taloudellisiin vaikutuksiin ovat jo kaikki yhteiskunnat törmänneet, mutta sen kulttuuriset ja poliittiset vaikutukset tulevat olemaan yhtä merkittäviä, vaikkakin hitaammin ilmaantuvia. Tämä todennäköisesti varsin pitkäkestoisen liikkuvuuden ja vuorovaikutuksen vähentymisen vaikutukset tulevat näkymään niin tieteen kuin korkea- ja populaarikulttuurin kohdalla. Se tulee myös vaikuttamaan ihmisten käsityksiin omista ja

muista yhteiskunnista. Nämä muutokset ja niiden seuraaminen ja tutkiminen tulisi nostaa omaksi erityiseksi painopistealueekseen: näin merkittävää, suorastaan radikaalia vuorovaikutuksen vähentymistä maailma ei ole nähnyt todella pitkiin aikoihin ja moderni verkostoitunut maailmalle ei ole nähnyt sellaista ollenkaan. Ainakin intuitiivisesti vaikuttaa selvältä, että käsillä on tässäkin suhteessa merkittävä katkos- ja murroskohta.

Lopuksi

On syytä tähdentää, että emme vielä tiedä käsillä olevan pandemian kestoa ja lopullista vakavuutta, emmekä siten myöskään sen matkaansaattamien muutosten kantomatkaa. Viime kädessä vaikutukset riippuvat pandemian ja sen seurannaisilmiöiden laajuudesta ja kestosta. Jos ensi vuoden aikana saadaan toimiva rokote ja sen mukana tautitilanne hallintaan, pandemian vaikutukset, vaikkakin merkittäviä, tulevat jäämään lyhytkestoisiksi. Mutta pidempikestoinen pandemia kysyisi yhteiskunnilta aivan erityistä toiminta- ja sopeutumiskykyä. Suurissa mullistuksissa pienet valtiot usein kärsivät eniten. Pandemia on kuitenkin ainakin toistaiseksi osoittanut suurten valtioiden haavoittuvuuden ja pienten ketteryyden ja tehokkuuden. Pitkään jatkuva globaali häiriötila pakottaisi kuitenkin kaikki valtiot nojaamaan ensisijaisesti omiin resursseihinsa. Tämä tulisi korostamaan suurten valtioiden merkitystä ja kykyä selviytyä edessä olevasta ajasta ja asettaisi Suomen erittäin hankalaan rakoon. Joidenkin kommentaattoreiden viime vuosina irvimä ruokaomavaraisuus ja muu huoltovarmuus nousisivat tällöin arvoon arvaamattomaan.

Lisätietoa

Hiski Haukkala, *Suuren pelin paluu: Suomen tulevaisuus kriisien maailmassa*. Helsinki: Otava, 2020.